

Sprokkels

Sprokkels

hoe het ervaringspreken vaart

Gert R. Rebergen

Dit boek is opgedragen aan onze Sara Marije & Colin

Colofon

Schrijver:	Gert R. Rebergen
Opmaak en omslagontwerp:	Janneke van Eden
Uitgever:	Brave New Books, Amsterdam
ISBN:	9789402158434
Omslag:	Vrouwen met sprokkelhout Limpopo, Zuid-Afrika Foto: Gert R. Rebergen, 2008

© Gert R. Rebergen

Zutphen, januari 2017

Alle rechten voorbehouden

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
1. Inleiding	7
1.1. Klacht & last	7
1.2. Ondraaglijke onwaarheid	11
1.3. Wat dit boek ambieert	13
1.4. Leeswijzer?	14
1.5. Geen leeswijzer	15
2. Toren	17
2.1. Lastgevende heisa	17
2.2. Het torentje van Esquire	21
2.3. Rollatorloop	22
2.4. Grootse werken	24
2.5. Tarantula	26
2.6. Spiritueel verlangen	27
2.7. Duister gilde	32
3. Ervaringsspreken	38
3.1. Experience Power	38
3.2. Schetsen	43
3.3. Een luchtig intermezzo	78
3.4. Presentie	79
3.5. Socratisch spreken	86
3.6. Herstel	89
3.7. Geen brug maar tunnel	93
4. Tussen	96
4.1. Intercultureel	99
4.2. Onderzoeksmethoden	106
4.3. Verhoudingen	112
4.4. Assemblages	116
4.5. Ten slotte	119
5. Anderskundig geplooid	121
5.1. In connecties	121
5.2. Anna bij het UWV	122

5.3.	Anderskundig	123
5.4.	Interview Manuela Blaswich	126
5.5.	Interview Leonie Kusenuh	133
5.6.	Interview Eliza Huizinga	138
5.7.	Interview Eve Bardin	145
6.	Fragmentarische uitleiding	150
	Bronnen	153
	Zoekwoorden	161
	Over de auteur	164

Soms zijn treinen ergerlijk stipt.

(Hens; ¹)

Brieven die niet meer besteld worden, houden op zendingen aan mogelijke vrienden te zijn – ze veranderen in gearchiveerde objecten.

(P. Sloterdijk; ²)

1 T. Hens, Het kleine verzet. Epo, Berchem, 2015, pag. 260

2 P. Sloterdijk, Regels voor het mensenpark. Boom, Amsterdam, 1999/2000, pag. 45

Voorwoord

Dit boek geeft een zoektocht naar openingen om aan ervaringen het spreken (terug) te geven. Ervaringen moeten leren als een (in zijn en schijn) samenhangende, principieel pluriforme en uitgezaaide denk- en doebehuizing, als ervaringsvertoog, de stem te verheffen.

We hebben ons associërend en citerend, in vivo en in imagine, in academische tornen en praktische rafelranden, in plooiën en kronkels van teksten en praktijken ondergedompeld om een glimp op te vangen van een nog te articuleren ervaringsdiscours.

Als een voortdurende mijmering à la Bernardo Soares die zijn rusteloosheid in zijn schrijven niet in bedwang weet te houden. ⁽³⁾

Om het onrustbarende van het ervaringsvertoog als verzet tegen het genereren van eindwaarden door wetenschaps- en deskundigenvertogen te gaan denken.

Wat zit er eigenlijk onder putdeksels? “Meestal lopen we er gedachteloos overheen. Toch zijn deze afsluiters van het ‘ondergrondse gebeuren’ vaak sieraden in het grauwe asfalt van de straat. Ze zijn waar dan ook op de wereld te vinden: soms smerig en vuil, maar ook vaak heel mooi van ontwerp en voorzien van de naam van de plaats waar ze liggen.” ⁽⁴⁾

Maar wat zit er ónder en wat gebeurt er ná de met intellect en jargon geputdekselde teksten van wetenschappers en deskundigen?

Dit boek geeft niet veel meer dan een aanzet tot;
een startdocument waarin het ondoordachte domineert;
een ongecensureerd probeersel;
een beginnetje van een thuistaal aan het ervarings spreken;
een bundel sprokkels.

Gert Rebergen
Zutphen, januari 2017

³ F. Pessoa, Het boek der rusteloosheid door Bernardo Soares. De Arbeiderspers, Amsterdam, 1990

⁴ C. Koetsier, Putdeksels. Sijthoff Pers, Den Haag, 1989

1. Inleiding

Sprokkels: afgebroken takje: sprokkels zoeken; (fig., in 't mv.) bijeengelezen kleine stukjes proza.

Sprokkels creëren kansen op associatief schrijven, op een onderscheidende vorm van écriture, op het werken met, aan, in de taal. (5)

1.1 Klacht & last

Met groepen studenten aan de Vrije Universiteit in Amsterdam diepten we in de 90-er jaren het verschil tussen een klacht en een last uit. Een klacht legden we in handen van de deskundigenkennis (de kenniswerker) en de last gaven we aan de ervaringsdeskundigheid (de patiënt/cliënt). De vraagstelling was simpel: 'Bij welke positie hoort wat?' We maakten rijtjes van termen die respectievelijk tot 'klacht' en 'last' behoren. We scheidde de twee vertogen strikt, opdat helder zou blijven wie aan het woord is. Bij 'klacht' horen de woorden hulpvraag, diagnostiek, zorgtoewijzing, behandeling, rehabilitatie, begeleiding, zorgprogramma's. Bij 'last' horen de woorden lijden, help me want zo gaat het niet langer, het verhaal van de cliënt waarin het lastgevende naar voren komt, de vraag 'wat gebeurt er', de vraag 'wat te doen'. 'Klacht' bestaat uit zelfstandige naamwoorden; 'last' uit zinnestukjes.

Omdat de cliënt zelf niet meer in samenhang met de werelden waarin hij/zij leeft tot een passend begrip en vervolg kan komen, doet de cliënt een beroep op de kenniswerker. Waarmee de verhouding tussen de deskundigenkennis en de ervaringskennis in het geding is gebracht. We maakten ons druk over de ideologische positie van de cliënt in het gedachtengoed van rehabilitatie en onderscheidde drie cliëntposities: als burger, als persoon met rechten en als woordvoerder c.q. belangenbehartiger. Op attitude-niveau omschreven we de cliënt als gelijkwaardig gesprekspartner, als betrouwbare/betweter en als onderhandelaar. Het principe van het centraal stellen van de cliënt (klant) werd toentertijd door iedere kenniswerker ruimhartig beleden. Voor ons goede begrip maakten we ook onderscheid tussen de cliënt als afnemer van diensten, als behoeftige, als hulpvrager, als criterium, als beïnvloedingsmotief, als mens, als uniek mens, als deels onbegrijpelijke actor, als open eind.

In de vele discussies waren de zinnestukjes 'gij zult', 'u vraagt wij draaien' en 'de klant is koning' de extremen die de deskundigenkennis op tafel legde om

⁵ B. van der Schaaf, De cultuurkritiek van Roland Barthes. *Krisis*, 6, 1981, 2^e jrg., nr. 1, pp. 11 – 19 (pag. 12)

de cliëntpositie te schikken; naar de dominante positie van het kenniswerken welteverstaan – want waarom zou de cliënt anders naar de kenniswerker toekomen. Kenniswerkers en het ervaringspreken zijn nooit woestijnbroeders van elkaar geworden. Daargelaten een paar ascetische vreemdelingen, roependen in de woestijn en als maf geëtiketteerde kezen. De scheiding van ‘klacht’ en ‘last’ was ook niet bepaald nieuw. In het laatste kwart van de zestiende eeuw schreef Michel de Montaigne: “Gezond zijn betekent voor mij: ervoor zorgen dat de toestand waaraan ik gewend ben niet ontregeld wordt. Als een ziekte mij voor een deel uit mijn gewone doen brengt, hoef ik maar te doen wat artsen zeggen en ik raak ook voor dat andere deel van slag. Dan zou ik, eerst door het noodlot en vervolgens dankzij hun gedokter, het spoor pas echt bijster zijn.” (6)

Woestijnbroeders.

Er waren eens twee woestijnbroeders die het erover eens waren dat zij samen wilden wonen. En de een dacht bij zichzelf: Als mijn medebroeder iets verlangt, doe ik dat. En op gelijke wijze dacht de ander: het verlangen van mijn medebroeder vervul ik. En vele jaren leefden zij samen in grote liefde. Twee andere grijsaards, ook woestijnvaders, hadden al vele jaren bij elkaar doorgebracht en nooit ruzie gemaakt. Op een dag zei de een tegen de ander: ‘We moesten eens één keer ruzie maken zoals de mensen.’ De ander antwoordde hem: ‘Ik weet niet hoe ruzie tot stand komt.’ En hij weer: ‘Kijk, ik leg een baksteen in het midden. Dan zeg ik: die is van mij. En u zegt: Neen, dat is de mijne. En daarmee begint het.’ Zij legden dus een baksteen in het midden en de een zei: ‘Die is van mij’, waarop de ander: ‘Neen, dat is de mijne.’ Toen sprak de eerste weer: ‘Als hij van u is, pak hem dan en ga heen.’ En zij trokken zich terug zonder in staat te zijn geweest om ruzie met elkaar te maken. (7)

Er-varen.

In marges van de kennisdeskundigheid figureert hier en daar een (veelal gefragmenteerd) ervaringspreken. Zo schreef Paulien Bakker in een ingezonden brief aan Filosofie Magazine dat waanzin over lijden gaat. (8) “Telkens valt me op dat in de artikelen over waanzin wordt uitgegaan van wat de

⁶ M. de Montaigne, *Over de ervaring*. Cossee, Amsterdam, 2006, pag. 34

⁷ C. Wagenaar, *Woestijnvaders; een speurtocht door de vaderspreuken*. Gottmer, Nijmegen, 1981, pag. 117/118

⁸ P. Bakker, *Waanzin gaat over lijden*. Filosofie magazine, okt. 2016, pag. 78

maatschappij 'normaal' vindt. Dat vind ik onjuist. Niet wat 'normaal' is telt, maar hoeveel iemand lijdt moet centraal staan. Zelf ben ik schizofreen. Ik weet maar al te goed hoe het voelt om wanen te hebben en hoe het is om de greep op jezelf te verliezen. Niet dat wat wel of niet normaal is, interesseert me. Wel dat ik er hevig onder lijd. Het lijden moet dan ook centraal staan. Pas dan kunnen we een eerlijk oordeel geven over waanzin." In minder dan het maximum van 150 woorden, weet Bakker haar punt te maken. Let wel, we schrijven 2016; dus ruim na de kritische, democratisch psychiatrische beweging van ongeveer 40 jaar geleden.

Naast de 102 woorden van Bakker is een foto zonder naam of bron afgedrukt. We herkennen een van internet geplukte foto van de in 1984 overleden Franse filosoof en hoogleraar Michel Foucault. Foucault is onder andere bekend geworden door één van zijn vele boeken 'Geschiedenis van de waanzin'.⁽⁹⁾ Dat zal het oppervlakkige bruggetje vormen tussen de brief en de foto. Maar hoe de foto nauwgezet dan oppervlakkig te lezen in relatie tot de vrouw die ernstige last ervaart van een lastgevendheid die zij in navolging van kenniswerkers als 'schizofrenie' typeert? Laten we nooit vergeten dat het juist Michel Foucault was die zich altijd integer en respectvol voor het speciale verhaal heeft opgesteld ten opzichte van de afwijker, de vreemde, de waanzinnige, de hermafrodit.⁽¹⁰⁾ Tot en met het moment van zijn eigen dood heeft Foucault willen zwijgen over de zaken waar hij persoonlijk last van ondervond; te weten: zijn tripjes naar homoseksueel Amerika & zijn lijdensweg ten gevolge van aids. Foucault was een specifieke intellectueel; dat wil zeggen dat Foucault zich heeft ingespannen om de autonomie van de wetenschap ten opzichte van de maatschappij en in het bijzonder de politiek, te verbinden met wetenschappelijk gefundeerd ingrijpen in de sociale wereld. Foucault was een einzelgänger, een eenzame werker.⁽¹¹⁾

Hoe kunnen we de foto van Foucault op deze plek lezen? Als een betekenisloos opleukertje? Als een arrest? Als een heimelijke inlijving? Als een (omgekeerde en verdubbelde) aflat van een academisch tijdschrift? Op die plek had ons inziens beter een foto met onderschrift kunnen staan van de voorvechter uit vroegere tijden van de democratische psychiatrie Franco Ba-

⁹ M.Foucault, *Geschiedenis van de waanzin in de zeventiende en achttiende eeuw*. Boom, Meppel, 1975

¹⁰ H. Barbin, M. Foucault, *Mijn herinneringen*. De arbeiderspers, Amsterdam, 1982

¹¹ Voor een zeer terughoudend, respectvol, van vriendschap getuigend tekstfragment over Michel Foucault, zie: P. Bourdieu, *Schets voor een zelfanalyse*. Garant, Antwerpen/Apeldoorn, 2015, pp. 84 – 87

saglia of van prof. dr. Jim van Os, de criticaster van het psychiatrische etiket schizofrenie. Of van de deskundige Detlev Petry – waarover later meer.

Dat de ervaring van het lijden niet één op één samenvalt met het object van de wetenschappelijke of deskundigheidskennis, zullen kenniswerkers gemakkelijk beamen. Echter, de lans die denkers als Michel Foucault een halve eeuw geleden in bepaalde kennisdomeinen braken ten gunste van een wetenschappelijk begrepen ervaring, heeft zichzelf in die kennisdomeinen wederom restloos weten te herstellen. Er is geen Foucaulteriaans vuiltje meer aan de wetenschappelijke en deskundologische lucht, zo lijkt het. De ervaring is namelijk tot op grote hoogte onderdeel van het vertoog van de kennisdeskundigheid geworden, vooral doordat de kennisdeskundigheid het ervaren in de kennisdeskundige logica heeft geïncorporeerd. Zo is het ontstaan, de wording – we komen erop terug, van ervaringsdeskundigheid met drie fasen gemarkeerd: (1) cliëntervaring, (2) ervaringskennis, (3) ervaringsdeskundigheid. ⁽¹²⁾ Het ervarings spreken is in deze logica uiteen te leggen in drie subdiscours ⁽¹³⁾ met een opklimmende relevantie voor (in dit geval) herstelondersteuning. Het gesystematiseerd (hoort bij 2) spreken vanuit de opgedane ervaring (hoort bij 1) in samenhang met deskundigenkennis (hoort bij 3) is de basis van het Beroepscompetentieprofiel Ervaringsdeskundigheid. ⁽¹⁴⁾ Het zal duidelijk zijn dat de structuur van een dergelijke exercitie niet vanuit het ervarings spreken zelf tot stand is gekomen. Ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid zijn modelmatig gehomogeniseerd met wetenschappelijke c.q. praktijktheoretische en deskundigenkennis. ⁽¹⁵⁾ Wij vragen ons in dit boekje af op welke wijze het erva-

¹² H. van Haaster e.a., Kaderdocument ervaringsdeskundigheid. Kenniscentrum Sociale innovatie, Hogeschool Utrecht, jan. 2013

D. Boertien, S. van Rooijen, Ervaringskennis in de GGZ: een noodzaak. In: J. Dröes, C. Witsenburg, Herstelondersteunende zorg; behandeling, rehabilitatie en ervaringsdeskundigheid als hulp bij herstel van psychische aandoeningen. SWP, Amsterdam, 2012, pp. 130 – 141

¹³ Onder een discours (= vertoog) verstaan we het verknoopt geheel van denken en doen dat in een bepaalde tijd een cultuur dan wel een meer specifiek cultuurdomein reguleert. H. Oosterling, Waar geen wil is, is een weg; doendenken tussen Europa en Japan. Boom, Amsterdam, 2016, pag. 369/370

¹⁴ GGZ Nederland e.a., Beroepscompetentieprofiel Ervaringsdeskundigheid. GGZ Nederland, Utrecht/Amersfoort, 2013

¹⁵ Zie bijv. de vijf praktijkdomeinen in: H. van Haaster e.a., Kaderdocument ervaringsdeskundigheid. Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht, jan. 2013;

ringsspreken ‘daar’, dat wil zeggen: in de samenhang met andere kennisbronnen, ervaringsvol spreekt.

1.2 Ondraaglijke onwaarheid

Een belangrijke stimulans voor het opnemen van ervaringsdeskundigheid in de wetenschappelijke en deskundigenkennis kwam vanuit de politieke arena. Politiek (in de vorm van de representatieve democratie), onderwijs & wetenschap, onderzoeks- & adviesbureaus en zorg & welzijn, hebben elkaar op het punt van de inzet van ervaringsdeskundigheid stevig in de armen gesloten. De ervaringsdeskundigheid heeft, net zoals de burgerdeskundigheid, de afgelopen decennia daarentegen slechts mondjesmaat een eigen taal weten te ontwikkelen. Een taal die in het wetenschaps- en deskundigenvertoog als gelijke wordt behandeld. Een taal die een vaste zetel is toebedeeld aan de samenredzaamheidstafel. Een taal waarin het anders spreken mag en kan ontsnappen aan zichtbare en onzichtbare reguleringen in het private en publieke domein. ⁽¹⁶⁾

In navolging van Pierre Rosanvallon zouden we kunnen spreken van de ‘onverdraaglijke onwaarheid’ van het ervaringspreken. Het is namelijk zeker geen sinecure om op één toneel een veelheid van deelbelangen refererend aan verschillende vormen van kennis op te voeren en vervolgens in evenwicht te brengen, opdat het meerderheidsbeginsel als vermenging van het rechtvaardigheidsideaal en de beslissingstechniek, leidt tot algemene aandacht voor de particulariteit en legitimiteit op basis van nabijheid. Het zou alleen al een kloek boek vergen om deze samenvattende zin toe te lichten. Het is veel gemakkelijker om het meerderheidsbeginsel gelijk te stellen met unanimitieit. ⁽¹⁷⁾

Godfried Engbersen ⁽¹⁸⁾ schrijft: “De vraag is nu hoe onderzoekers die geïnteresseerd zijn in de verwetenschappelijking van beleid zich moeten opstel-

A. Weerman, Ervaringsdeskundige zorg- en dienstverleners; stigma, verslaving & existentiële transformatie. Proefschrift VU Amsterdam, Fac. Godgeleerdheid, 30 mei 2016

¹⁶ Een leerzame uitzondering is te lezen in:

A.J.M. Roobeek, De stad, dat zijn de burgers!, van Gennep, Amsterdam, 1995

A.J.M. Roobeek (red.), Forum Amsterdam: de stad heeft toekomst!. Van Gennep, Amsterdam, 1996

¹⁷ P. Rosanvallon, Democratie en tegendemocratie, Boom, Amsterdam, 2012, pag. 125

¹⁸ G. Engbersen, Wat werkelijk telt; hoe politieke grenzen gekozen remedies bepalen. In: J. Uitermark e.a. (red.), Wat werkt nu werkelijk? Politiek en praktijk van sociale

len als dominante bestuursparadigma's en machtsverhoudingen bepaalde beleidsinterventies bij voorbaat veronderstellen en andere juist uitsluiten." Hij citeert drie mogelijke reactie:

- exit-optie. Dat wil zeggen: geen beleidsgeoriënteerd onderzoek doen naar bepaalde omstreden kwesties.
- voice-optie. Dat wil zeggen: het ter discussie stellen van gangbare beleidstheorieën en interventies + het aandragen van (radicale) alternatieven + deelname aan het publieke debat.
- loyalty-optie. Dat wil zeggen: meewerken aan het verkennen van de relevantie van een nieuw beleidsparadigma.

Als wetenschappers hun inzichten meehelpen te vertalen in methodieken en programma's, oefenen zij zelf invloed uit op het beleidsmatige vertalingsproces. (pag. 261 – 263) Het ervarings spreken zou (pro-)actief de voice-optie en loyalty-optie naar zich toe kunnen halen, dat wil zeggen: kunnen claimen, door zich vooralsnog scherp af te scheiden van de productielijnen en – organisaties van wetenschappelijke en deskundigenkennis. Met de woorden van de intercultureel filosoof Heinz Kimmerle: "Denken van het niet-identieke wordt als 'doorkijk in het duistere' gethematiseerd. ... Subversief, in bewust klein gehouden experimenten die zich zo aan de inkapseling door het heersende systeem pogen te onttrekken, zijn alternatieve mogelijkheden uit te proberen. Ze begrijpen zichzelf niet als tegenmodellen ten opzichte van de huidige tijd, maar als voorspelen van het komende. Een levenspraktijk, die niet deze of gene weg zoekt, maar de weg waardoor de omgeving wereld kan zijn, zou dan ook losgekoppeld zijn, hoewel niet pijnloos, van het systeem-functionalisme. Deze levenspraktijk zou in een veld, dat haaks op politiek, economie, verkeer enzovoort staat opereren, open voor heel nieuwe dingen, waarop ze door huidige experimenten hoogstens kan preluderen." (19)

1.3 Wat dit boek ambieert

Dit boekje wil niet in-, maar uitstemmen + ontstemmen + herstemmen. Het drijft op collages, op sprokkels, op samenplaksel, op collectiveringen, op het ontvreemden van geleende gedachten. (20) Op bricoleren, op het

interventies. Van Gennep, Amsterdam, 2012, pp. 251 – 265

¹⁹ H. Kimmerle, F. Kimmerle, *Wegen en ruimte*. Picaron, Amsterdam, 1987, resp. pag. 10 en 39

²⁰ En situaties waarin de oorsprong van de fragmenten afwezig raakt. Vgl. bijv.: B. Verschaffel, *De Glans der Dingen*. Vlees & Beton, Mechelen, 1988/89, pp. 168 – 170

knutselen op basis van elkaars fascinerende vreemdheden. Op deterritorialiseringsprocessen, op het verdwijnen van de coderingen en bindingen die de mensen aan hun gegeven plek binden. Op het atopische, op het niet innemen van enige geijkte positie. Op het deconstrueren van heilige spirituele huisjes, zoals inspireren, verbinden en loslaten. Op de relativerende werking van het verlaten, het ondermijnen en het innemen van een navolgende positie. ⁽²¹⁾

Dit boekje wil stemmen – in de betekenis van:

- het ervaringspreken op de juiste toon brengen;
- het ervaringspreken in een gedreven gemoedstoestand brengen;
- het ervaringspreken beluisteren;
- voteren voor het ervaringspreken.

Dit boekje wil food for thought zijn over de strapatsen van het ervaringspreken; de verhoudingen tussen verschillende soorten kennis de- en regelen.

Opdat het ervaringspreken als verzamelterm van cliëntervaring, ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid in de volgende editie van het Handboek Sociale Psychiatrie als trefwoord in het register wordt opgenomen. ⁽²²⁾

Opdat het ervaringsvertoog niet meer als het domme vertoog wordt beschouwd, net zoals de struisvogel voor de mens een domme vogel is, omdat hij meent dat hij onzichtbaar wordt voor de jagende wetenschapper en deskundoloog, als hij zijn kop in het zand steekt.

O-o-o-o – da, fort/da: weg – daar ben ik weer! ⁽²³⁾ stond nooit gelijk aan dierlijk – menselijk, aan barbarij – beschaving of aan dom – intelligent.

1.4 Leeswijzer?

In vroegere tijden was een schrijver zijn boek(en). De manieren om dat lang vol te houden zijn a. geen biografieën lezen en b. geen ontmoeting arrangeren. Een alom bekende en ook mondiaal gewaardeerde romaneske breuk met deze vereenzelviging van auteur en boek vormt 'Rayuela: een hinkel-

²¹ Wat Brague 'secundariteit' noemt. Het inzicht dat de eigen cultuur de navolgende plaats inneemt ten opzichte van een voorafgaande cultuur en dat de eigen cultuur tot op zekere hoogte schatplichtig blijft aan het voorafgaande. Zie: R. Brague, Europa; de Romeinse weg. Klement, Zoetermeer, 2013

²² C. van der Feltz-Cornelis, N. Mulder, Handboek Sociale psychiatrie. De Tijdstroom, Utrecht, 2014

²³ S. Freud, Aan gene zijde van het lustprincipe. Boom, Meppel/Amsterdam, 1985, pp. 93 – 163, pag. 108